

DOI: 10.21005/pif.2025.61.B-03

THE FETISH OF RUIN OR REVITALIZATION OF A MONUMENT? FETYSZ RUINY CZY REWITALIZACJA ZABYTKU?

Jarosław W. Lasecki

Mgr inż.

Author's Orcid number: 0009-0004-8182-5107

Właściciel zamku Bobolice i Mirów, Poland

ABSTRACT

Polish conservation doctrines use terms relating to ruin, most of which are undefined. Nineteenth-century conservation doctrines and the Venice Charter have long lost their relevance, and the restoration and reconstruction procedures of an architectural monument are still rare in Poland due to the fascination with 'permanent ruins'. Reconstruction as a response to the social demand for the care of monuments, refers to the possibility of contemporary use of a monument, and its value is not determined solely by the authenticity of the matter.

Keywords: conservation, castle, monument, reconstruction, ruin.

STRESZCZENIE

W polskich doktrynach konserwatorskich używa się pojęć dotyczących ruiny z których większość jest niezdefiniowanych. Dziewiętnastowieczne doktryny konserwatorskie i Karta Wenecka dawno utraciły swą aktualność, a zabiegi restauracji i rekonstrukcji zabytku architektonicznego są w Polsce nadal rzadkością z powodu fascynacji „trwałą ruiną”. Rekonstrukcja jako odpowiedź na społeczne zapotrzebowanie opieki nad zabytkami dotyczy możliwości współczesnego używania zabytku, a o jego wartości nie decyduje jedynie autentyczność materii.

Słowa kluczowe: konserwacja, rekonstrukcja, ruina, zabytek, zamek.

1. INTRODUCTION

In the Polish literature on the conservation of monuments, so many terms related to ruin have already been coined that it is difficult to find one's way around them. It is not easy to determine which of them, belong to the workshop vocabulary of conservators and creators of various conservation doctrines. Which of them are "wanted", which are "positive", and which, as being rather decidedly negative and destructive, should be forgotten, as they are associated with a collective shame, a lack of care for monuments that have passed away precisely because a work of art, a monument, a souvenir or just a plain old object has turned into ruin. The phenomenon of the very notion of "ruin" lies in the fact that, despite its pejorative overtones, it arouses the romantic imagination, purging it, as it were, of negative meanings, connotations and associations. The term ruin itself is quite clearly defined in the Polish language. It is nothing but "a state of destruction, devastation" (Słownik, 2012). A ruin, on the other hand, is defined as: "the remains of destroyed buildings".

Fig. 1. Ruin of the castle in Rabsztyn. Source: photo by K. Ponikowska, Municipal Office in Olkusz.

Ryc. 1. Ruina zamku w Rabszynie. Źródło: fot. K. Ponikowska, UMIG Olkusz

While the definition makes it clear that it is a decidedly negative thing, the emotional charge contained in it is no longer necessarily bad. This conceptual tension transforming the meaning from negative to positive takes place, as it were, automatically, when what has been destroyed and devastated is brought to a state of 'usability'. The process of further degradation is then deceptively stopped and the ruin itself is 'civilised' by technical means as a potential tourist attraction. Seemingly restored to life, "disciplined", it begins to function as a monument (Nieszczerzewska 2018). Through all these technical "preservation" measures, most often its form and function are changed, frequently also its historical context - a seemingly new meaning is perpetuated. Thus, for example, the part of the 'proud castle' that was left behind in the form of a pile of rubble is now, from a preservationist point of view, a 'castle ruin', wallowing through all sorts of interpretations of theories and doctrines that glorify ruins in an abstract over-interpretation that dictates for what is a denial of pride and grandeur to still be called a castle. The absurdity here is that to the positive and proud word 'castle' symbolising power, defence, dominion, inaccessibility, shelter, defence of values and, in a sense, excellence, is added the pejorative and depressing word 'ruin' thereby depreciating the former. Castle has always meant 'power', ruin has always meant 'powerlessness'. By glorifying the notion of 'castle ruin' we make 'powerlessness' conquer and overcome 'might'. The ruin becomes the subject. It becomes a 'permanent ruin'. This lasts for a while, because the lack of

utilitarian functions makes itself known again after a certain period, exposing it to the destruction caused by the passage of time. In spite of this, the ruin continues to be given the name 'permanent' even if this 'permanence' is only as great as the manner in which it is secured. The 'permanence' itself, however, here cannot refer to the ruin, but only to the effectiveness of technical preservation measures, thus treatments secondary to the process itself and the matter of which it is made. 'freezing' its condition for a while. But not permanently.

2. RESEARCH METHODS

The present considerations are based on the author's practical and theoretical experience gathered during several decades of revitalisation of Bobolice Castle (Fig. 2, 3), Mirów Castle and many other monuments. The revitalisation works, preceded by a study of archival documents - including preserved iconography, inventories, descriptions, chronicles, archaeological and architectural research, as well as specialist research of the structure and form based on preserved threads and material traces, carried out by research teams from the Jagiellonian University and the University of Łódź - history of art and archaeology, the Cracow University of Technology – architecture, construction and technology, and researchers from various other universities, have made it possible to 'decipher' quite accurately the entirety of the foundation, the individual threads of masonry, the layout of all rooms and the individual phases of the creation of these buildings, where the oldest documents concerning Bobolice dated its elements to the years 1350-1352 (Lasecki 2024).

Fig. 2. Ruins of Bobolice Castle, state of destruction of an integral part of the castle before reconstruction. Source: author archive

Ryc. 2. Ruiny Zamku Bobolice, stan destrukcji integralnej części zamku przed rekonstrukcją. Źródło: Archiwum autora

Fig. 3. Bobolice Castle after revitalization. Reconstruction based on scientific research lasting 6 years and performed by Polish scientists. Source: Dryja 2002; Niewalda 2004, author archive

Ryc. 3. Zamek Bobolice po rewitalizacji. Rekonstrukcja na podstawie badań naukowych trwających 6 lat i wykonanych przez polskich naukowców. Źródło: Dryja 2002; Niewalda 2004, Archiwum autora

3. THERE ARE NO PERMANENT RUINS, ONLY PROGRESSIVE ONES

In Poland, where atmospheric conditions cause the number of passes through the temperature point of 0 °C, on an annual basis, to be dozens (about 50 on average) times, for each wall, means that the cycle of soaking, freezing, causing stresses, after some time passes into a cycle of thawing of the matter, releasing moisture to the outside and expansion, causes destabilisation of its structure (Jarmontowicz, Sieczkowski, 2016). From a technical point of view, there is no structure of, for example, medieval walls in Poland (built of mainly limestone or brick) that can resist the influence

of tension (Mackiewicz 2024). With changes in temperature and humidity, masonry elements naturally, in their own way, shrink and swell, which always leads to damage. After a few years, without the protection of a roof, any such masonry structure will deteriorate (Potocka 2001). So it is not sustainable. It can be seen, if only from this example, that a ruin, no matter how secured, will never be permanent. (Unless a building is built around it to protect it from the outside elements. Just what sense does that make?) It will be a ruin that, constantly repaired, will exist, but will no longer have much in common with its original, authentic matter and authentic structure (Jasieńko 2011). That is, it will not be a monument. Therefore, it is important to remember that there are no permanent ruins.

Fig. 4, 5, 6 (left) – "left-hand" stairs of the Ogródzieniec castle; 6 (above) – Ogródzieniec Castle, clinker brick lintel. Source: photo by author.

Ryc. 4, 5, 6 (z lewej) – „lewoskrętne” schody zamku Ogródzieniec; 6 (powyżej) – Zamek Ogródzieniec, nadproże z cegły klinkierowej. Źródło: fot. autor.

One of the first conservators to use the concept of **'permanent ruin'** in publications on the conservation of monuments in Poland was Andrzej Gruszecki¹. He brought his idea of permanent preservation of ruins from courses in conservation of monuments in England in 1958, to which he was sent by Prof. Jan Zachwatowicz. Gruszecki's attempt to adopt the English models of **'permanent preservation of a ruin'**, rather than creating a **'permanent ruin'**, was carried out at Ogródzieniec Castle. Leaving aside the significant differences between the climatic conditions of England and Poland, including the repeated passing of the 0 °C point, castles in England are built of granite and basalt (a much more durable material, not susceptible to temperature and humidity differences) differently to those in Poland. The lack of "English lawns" in Poland is due to the snow or mud lying on open land for almost half of the year, unlike in England. In addition, historical conditions meant that the castles of English families supporting the king were always rebuilt, while the castles of his opponents had to remain in ruins as a deterrent example to others and therefore "lasted in ruins".

¹ His insights into the conservation of ruins in England were based on material and knowledge gained from two courses in historic preservation (General Course on Protection and Repair of Historic Buildings March 20-29, 1958 and Course on The Care of Churches March 29-April 3, 1958) at the York Institute of Architectural Study, the Ancient Monuments Inspectorate Ministry of Works and the Building.

Research Station supplemented by a visit to conservation works at the following permanent ruins. County Caernarvon: castle and town walls at Caernarvon, castle and town walls at Conway. County Denbigh: castle, town walls and Carmelite monastery at Denbigh, Valle Crucis Abbey at Llangollen. County Flint: castle at Ruthin. County Kent: Roman house in Butchery Lane St Augustine's Abbey in Canterbury. County Merioneth: castle at Harlech. County Warwick: St Micheal's Cathedral, Coventry. County of York: Kirkham Priory, Helmsley Castle, Howard Castle, St Peter's Cathedral in Howden, Rievaulx Abbey, Whitby Abbey, Clifford Tower, city walls and St Mary's Abbey in York.

In Poland, the owners of castles, palaces and manor houses were 'systemic enemies' of the communist regime, which may be why these buildings had to stay in ruins. Gruszecki produced a design that copied English solutions quite freely and in a somewhat 'backwards' manner. How bizarre and indicative of a 'free' approach to the castle topic were these actions may be confirmed by the fact that the communication stairs between the floors were made of reinforced concrete as "left-hand stairs²" (Fig. 4, 5), or the window lintels made of clinker bricks (Fig. 6)³ requiring the demolition of authentic material, which actually exposed the ignorance of the castle reality of the author or authors of the project.

However, the preservation of the ruins of Ogródzieniec Castle was later put forward as a model of 'permanent ruin' despite the fact that the author himself wrote in 1959, i.e. after and during the subsequent realisation of the work in Ogródzieniec: "*there is still no developed method of preserving ruins in our country...*" (Gruszecki 1959). In his later publications, Gruszecki also slowly changed the narrative, writing, with reference to the English school, on the occasion of his work on the ruins of the Ujazdowski Palace in Warsaw, about 'a conservation project for the **permanent** preservation of the palace **ruins**' (Gruszecki 1967). Because there is a colossal difference between "permanent preservation of a ruin" and "permanent ruin", and in England there is no concept of "permanent ruin" which would be equivalent to the Polish concept. At this point, it is worth recalling the words of Prof. Lech Kalinowski, who drew attention to the 'difficulty of eradicating once improperly adopted methodological formulations' (Kalinowski 1973). The incorrectly adopted grading can best be seen in the example of Krzyżtopór Castle, where, disregarding the scale of the object and the percentage of preserved building substance, the castle was entered in the register of monuments in the category of 'permanent ruin'. In doing so, it was not foreseen that such an entry would affect the possibility of its reconstruction for many years to come (Kurek 2024), where such a reconstruction is as possible and more advisable as, for example, the Saski Palace. The fact that there are no permanent ruins, and that they are referred to as such, is a prime example of improperly adopted methodological formulations.

Fig. 7. Ruins of the Royal Castle in Warsaw. Source photo: Archive of the Royal Castle in Warsaw.

Ryc. 7. Ruiny Zamku Królewskiego w Warszawie. Źródło: foto Archiwum Zamek Królewskie w Warszawie.

Fig. 8. The Royal Castle in Warsaw - condition after reconstruction in 1984. Source: Wikipedia, 2008

Ryc. 8. Zamek Królewski w Warszawie – stan po odbudowie w 1984 roku. Źródło: Wikipedia, 2008

² A right-handed staircase is one where the direction of ascent is to the right, coming from below. Right-handed stairs were used in all medieval castles because it was easier for those defending the castle to attack and defend themselves with a sword, holding it in their right hand while standing higher than the attacker. Hence the right-handed staircase in castles. This principle was not applied in Ogródzieniec.

³ Clinker bricks were not used in Poland until the 19th century. Ogródzieniec Castle is mainly 16th century.

4. RUIN - A VARIETY OF MEANING

In Poland, there are so many terms related to ruin in conservation that it is difficult to classify them. Therefore, we never know what we are talking about. Let us try to list some, adding the explanation most commonly found in various publications: Old Ruins, Ancient Ruins, Historic Ruins, Heritage Ruins, Contemporary Ruins, Modern Ruins, Eternal Ruins, Dead Ruins, New Ruins, Artistic Ruins, Future Ruins, Living Ruins and especially Permanent Ruins.

Old ruins - artefacts that have functioned in the collective consciousness as ruins for a long time. In the case of ancient ruins, we are mostly dealing with objects that have been subjected to a process of degradation and entropy over a long period of time, becoming a kind of palimpsest with various meanings (Olsen 2014), - bearing traces of various layers of history - but also a reflection of the passing of time and the fleeting beauty of human existence, usually with a negative emotional charge.

Ancient ruins- Ruins that have existed for thousands of years, either because of their size or their historical significance, and have already passed into the consciousness of posterity as a material link to ancient times. Of course, the most famous examples of this category are Greek and Roman ruins. The Parthenon, the Palace at Knossos, the Odeon in Athens (reconstructed – O tempora, o mores!) and others, or the Colosseum, the Pantheon, the Roman Forum, and others. Seen as mythological memorials and great triumphs of history. Ruined for centuries, serving as sites for the extraction of building materials, over time they became tourist attractions.

Historic ruins - are monuments of a bygone era which, for various reasons, not only related to the passage of time or the forces of nature, but also related to the intentional actions of man, most often during historical events, have been brought to such a state. It seems that the mere fact of remaining in ruins for a long time without historical connotations does not entitle one to such a name. There is no clear definition of the term, other than to say: "*shaped by a centuries-long process of destruction*" (ICOMOS 2012).

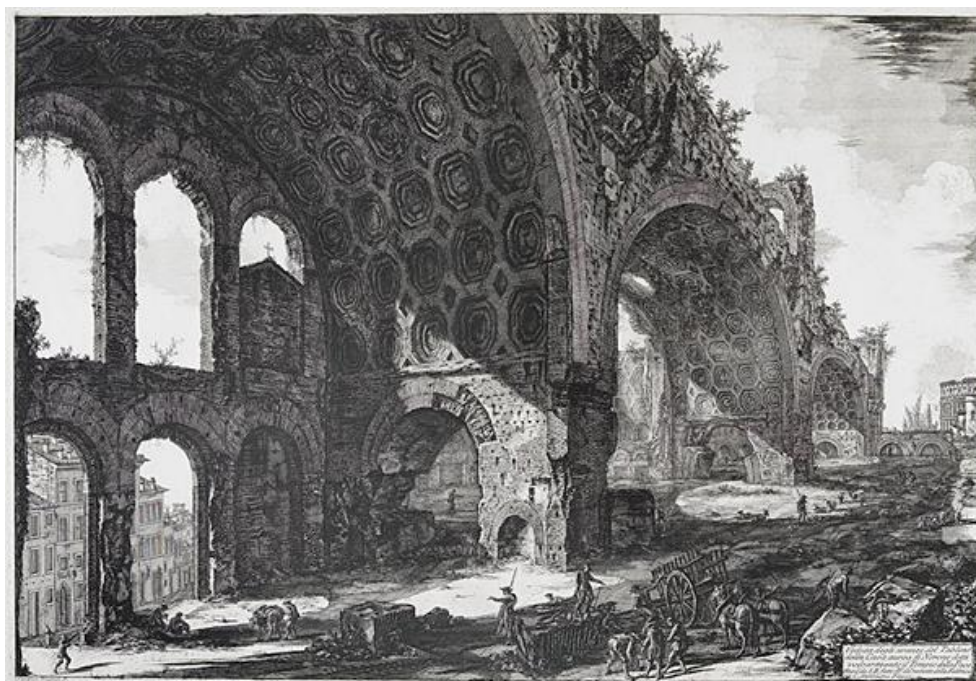

Fig. 9. Giovanni Battista Piranesi, View of the Remains of the Dining Room of Nero's Golden House. Source: Rome in Ruins (2007)

Ryc. 9. Giovanni Battista Piranesi, Widok pozostałości jadalni Złotego Domu Nerona. Źródło: Rome in Ruins (2007)

Heritage ruins - the ruins of objects that have been declared a monument, but for various reasons did not live to see restoration, as they were often not related to the appropriate value (e.g. use) of the monument at the time, its condition, or its artistic, or cultural, significance. Calling the ruins of monument buildings, "heritage", is in a way a "self absolution" of those who, through their omissions, brought the object, once a historic monument in its own right, to such a state. Often monuments becoming ruins have been regarded as doctrinally sublime elements of cultural heritage, without any connection to the practicalities of existence, and restoration has therefore stood in the way of stopping the process of their destruction.

Contemporary ruins - the material effect of warfare, natural disasters, the aftermath of globalisation and industrialisation processes. The most recent state of an object which, as no longer usable and unattended, no longer fulfils the function for which it was created, and the gradual, progressive decay is the result of contemporary social, political, economic or other developments. It is a special kind of place where something that was consciously created, wanted, remembered and cherished has merged with something that was always alien, unwanted and repugnant to the place. Where the past and present are experienced only as destruction and decay. Is every pile of rubble a modern-day ruin from the sense of care for monuments? What emotional charge must a pile of rubble have in order to be a link to the past and to merit the term contemporary ruin? Can it still have something of a monument in it? And if so, what laws should govern it? Where is the boundary between a mere pile of rubble and a modern ruin? Many questions to which there are no simple answers. Nor are there scientific methods to categorise them.

Modern ruins are certainly not noble cemeteries of cultural artefacts refined by the patina of time, which can be looked upon with the same nostalgia and melancholy as historic ruins of antiquity. They are most often a pile of rubble which, through some ideology, obscures the severity of the very act of destroying the original object and results in something unintentional, accidental with a powerful emotional charge. "For the construction of ruins is often combined with a fetishisation of history, obscuring, in fact, its brutality. In such a case, the ruin serves as a tool for the reification of the past and the construction of a preferred version of history, even if such a version never actually existed." (Gordillo 2014)

Eternal ruins - the term perhaps derives from 'Roma aeterna' - Eternal Rome, a concept closely associated with the enormous success of this in the 6th century BC constructed city, which built up its incredible power and lasted virtually until its marginalisation in the 14th century when the capital of the papacy was moved to Avignon. It refers, of course, to the ancient ruins of Rome mentioned above, above all those popularised by the magnificent copperplates and etchings of Giovanni Battista Piranesi, the 18th-century Italian architect and draughtsman. The eternity of the ruins in this case derives not from the fact of their physical existence, but from the fact that, once subsumed into the intellectual sphere of artistic creation, they remain an eternal idea unbound by passing matter. Forever.

Dead ruins - the remnants of objects which, once endowed with the attribute of great significance, fulfilled their function in history, and today, no longer needed by anyone, carry with them the baggage of a once great significance, cannot go away and ultimately die, because they function as an "unclean conscience" for a whole series of successors of those who brought them to such a state. Polish writers and poets perceived the Roman ruins as "dead ruins", while the Warsaw rubble of the city after the war in 1945 remains alive for them⁴. This is probably because the ruins of Warsaw are close, Polish, alive, referring to facts that were known before. With which we are connected by some memories. In Warsaw, the memory of places, events and family experiences associated with them play a special role. Unlike in Rome, where the remains of old buildings, no longer needed by anyone, no longer fulfilling any function, are just a part of the image of past and distant times. These are drawn by Piranesi (Ficacci 2022), making them immortal despite being dead. His images of ruins, are beautiful, captivating, dignified, impressive, even if some of them have little to do with reality (Livingston 2020). The suggestive vedutas of Rome, visions of entire urban settings and ancient palaces, depicted with meticulous fidelity of detail, are architectural fantasies of their au-

---

⁴ Tadeusz Różewicz, Miron Białoszewski, Paweł Hertz and others.

thor, which, having a great influence on the emergence of classicism, as it were, bring elements of these dead ruins to life.

New ruins - the ruins of a new building that has never been completed or has turned to ruin due to lack of use or abandonment. This is a paradoxical state in that it is, as it were, a state of suspension between the future and a state of complete disappearance, with the leaping over the present state as a state of use. More often than not, such ruins arise when the creator's or builder's ideas of the actual needs of the user diverge glaringly. The communist government's idea of the needs of the working people was a prime example of this. After all, it was at that time that whole housing estates of blocks of flats were built with shared toilets on the first floor, designed to serve several flats at the same time, where the Western European standard was already a bathroom in the flat. "Making people happy by force" may be another of the reasons for this state of affairs. The developer, believing that he knows better what the market needs, without having researched it beforehand, experiences a painful lesson when the finished building or the flats in the new building do not find buyers. By going bankrupt then, he leaves behind a 'new ruin' which, only after being demolished, can make room for new investments. These are unintentional ruins.

Fig. 10. Ruin of an apartment block on Emaus in Krakow. Source: photo Adam Wojnar.

Ryc. 10. Ruina bloku mieszkalnego na Emaus w Krakowie. Źródło: fot. Adam Wojnar.

Artistic ruins - A completely separate category in the case of 'new ruins' are intentional ruins, most often of romantic inspiration or origin. Such objects, newly built, referring to an ancient ruin, try to participate, as it were, in the continuity of passing, transcending the temporal process for which the ruin is a visible sign. They are artistic creations of often great artists, becoming, as it were, their 'life's work'. During the Romantic period, it was extremely fashionable to build 'artistic ruins' to remind us of the passing of time. The best example of this is the 'Roman Ruin' (Dahm 2003) in the gardens of Schönbrunn Palace in Vienna, built by the famous Viennese architect Johann Ferdinand Hetzendorf von Hohenberg as a completely new building, based on the Roman model of the ancient temple of Vespasian and Titus, the remains of which are preserved in an engraving by Piranesi from around 1756.

Fig. 11. Roman Ruin in the gardens of Schönbrunn Palace in Vienna. Source: Wikipedia, 2006.

Ryc. 11. Rzymska Ruina w ogrodach Pałacu Schönbrunn w Wiedniu. Źródło: Wikipedia, 2006.

Fig. 12. A romantic ruin in the form of the Arch of Titus in the Izabela Czartoryska Park in Puławy. Source: photo: Rafał Bil

Ryc. 12. Romantyczna ruina w formie Łuku Tytusa w Parku Izabeli Czartoryskiej w Puławach. Źródło: fot. Rafał Bil.

In addition to its romantic mood, the ruin was intended to symbolise the victories and continuity of the Habsburg family, who saw their imperial title as a continuation of that of the Roman Empire. A similar element of Romanticism combined with a symbol of victory can also be found in Poland, in Puławy, where Izabela Czartoryska had a Romantic ruin erected at the park entrance near the Temple of Sybil, alluding in its appearance to the triumphal arch of Titus in Rome, which was built to celebrate the conquest of Jerusalem.

Future ruins - architectural objects which today enjoy their beauty and good condition, but which are presented as imaginary ruins in the future. Objects subjected to hypothetical ruin, only to be presented as an image of transience, decline, annihilation, precisely as ruins. A painter and architect who specialised in depicting existing architectural objects as ruins was Hubert Robert (Klingsor 1913), a French painter from the mid-18th century, known in particular for his design of the Grand Gallery in the Louvre, and his second painting where he painted it precisely as a future ruin (Dubin 2013). By creating images of the ruins of existing buildings in this way, he was, as it were, taking away their future, condemning them to collapse and destruction. This symbolism shows the extraordinary possibilities of man. He can create beauty in creative creation, but he can also destroy. The beauty of an artistic work, as something positive, is timeless, something that inspires others. Destruction is a kind of warning, testifying not only to transience, but also to the eternal struggle between good and evil that lies deep within human nature.

Living ruins - they are nothing more than fetishised rubble. Rubble. A rubble heap. A pile of ballast. Nothing special. A place where the past and present are experienced as destruction and disintegration. Something that persists in its perdition. Without form, function or content. Where ideological appropriation is often combined with a fetishisation of history obscuring its ambiguity and brutality. In this case, the ruin serves as a tool for the reification of the past and the construction of a preferred version of history, even if it never actually existed (Gordillo 2014).

Permanent ruins - the most interesting category, which actually only exists in Poland - ruins which, solely from the "will" of the theoreticians and decision-makers, were to resist the natural processes of nature and time, who, more often than not, have previously brought an architectural object to the state of ruin. This oxymoron, as a typical rhetorical figure, in which a formulation consisting of two opposite terms, is supposed to give the impression of a completely different concept, as one which, as an independent noun, is self-evident without a thorough and profound translation of it. For the essence of the word 'ruin' is its transience, decay and destruction. In this case, the adjective 'permanent' stops, as it were, this natural process of decay in time, suggesting that something that is already in the hands of nature due to its progressive destruction can be stopped in the

moment, or even more: made to last in this state indefinitely. This is perverse and illusory insofar as 'ruin' is synonymous with destruction and decomposition, while 'permanence' is synonymous with ametamorphousness and immortality. Adding the adjective 'permanent' to something that, for example, was produced in excess during the Second World War, condemning tens of thousands of Polish monuments to death, made something that by its very nature we should be ashamed of, something we should weep over, something we should oppose, suddenly become innocent, positive, acceptable. It is impossible not to look for the genesis of the notion of "permanent ruin" in the ideological conditions of the concepts of rebuilding Poland after the destruction of the war, especially Warsaw. Perhaps due to the influence of the so-called consultants, Sergei Chernyshev, chief architect of Moscow, or Viktor Baburov, assigned by the Soviets to Jozef Sigalin, to consult on projects for the reconstruction of the Capital, according to which the Old Town, Nowy Świat, Krakowskie Przedmieście, were to be a historical enclave, a kind of open-air museum, with "permanent ruins", surrounded by a sea of modern apartment blocks in the Soviet fashion. But who was the first to use this manipulated and contradictory term, 'permanent ruin', is not known today.

Fig. 13. Hubert Robert – Design of the Grand Gallery in the Louvre, 1796. Source: Robert H.

Ryc. 13. Hubert Robert – Projekt Wielkiej Galerii w Luwr, 1796. Źródło: Robert H.

Fig. 14. Hubert Robert, The Imaginary Ruin of the Grand Gallery in the Louvre, 1796. Source: Louvre Museum.

Ryc. 14. Hubert Robert, Wymaglinowana ruina Wielkiej Galerii w Luwr, 1796. Źródło: Muzeum Luwr.

5 CONCLUSIONS

One of the greatest corypheuses and authorities of the Polish school of monument conservation, a signatory of the Venice Charter (which had already lost its significance in favour of the Nara Charter and later modern doctrinal documents), Prof. Jan Zachwatowicz wrote: *"unable to accept the tearing away of our cultural monuments, we will reconstruct them, we will rebuild them from the foundations, in order to pass on to the generations if not the authentic then at least the exact form of these monuments, alive in our memory and available in the materials"* (Zachwatowicz 1946). What cultural meaning we give to ruins depends only on us. There is no single form of a ruin, it assumes many forms and depends on the strategy we choose in relation to it. A ruin is a depreciation of a monument as an integral whole, because it is only a remnant. It is a memory of decay and failure, where contact with it evokes only negative associations. Therefore, it should not be 'permanent'. *"It is unthinkable ... to rebuild, clean and maintain monuments just to make them last. [...] The monument's participation in new life must be complete [...] The monument as a utilitarian object must find its proper purpose in the organism of a larger whole - in a settlement or a city [...] And the works that rise from the ashes will serve new generations to build a better tomorrow"* (Zachwatowicz 1945). The essence of caring for monuments is for them to last. To last, a monument must be used. And not only as conservation theorists would like it to be, but as practitioners, its users and caretakers want it to be (Kadłuczka 2006). And the caretakers do not want ruins. Because by the 'permanence' of a ruin we depreciate the monument.

Fig. 15, 16. Fuzer Castle in Hungary, in ruins for several hundred years, before and after reconstruction.
Source: author archive

Ryc. 15, 16. Zamek Fuzer na Węgrzech, będący kilkaset lat w ruinie, przed i po rekonstrukcji. Źródło: Archiwum autora

Fig. 17. Bobolice Castle after reconstruction, available to tourists. After years of scientific research, it emerged from ruin. Today, his participation in social life is full. Source: author archive

Ryc. 17. Zamek Bobolice po rekonstrukcji udostępniony turystom. Po latach badań naukowych powstał z ruiny. Dzisiaj jego udział w życiu społecznym jest pełny. Źródło: Archiwum autora

The ambivalence of meanings associated with ruin is rich: they signify beginning and end, life and death, transience and permanence, past and future, timelessness and changing times, preservation and destruction, rupture and continuity, remembering and forgetting, beauty and ugliness, meaningfulness and meaninglessness, presence and absence, traces of nature and traces of culture, power and powerlessness, the greatness of human labour and its futility, to name but a few of the opposites between which what constitutes a ruin is played out, with the continuing awareness that ruin is devastation (Bücking 2023). In Western countries, where castles are in abundance, (France about 40 000, Germany about 20 000, little Scotland about 3000, etc... (in Poland only about 400!)) tolerating castle ruins from a quantitative point of view is a kind of extravagance or fanciness. In these countries, because of the abundance of monuments, including castles, ruins are an insignificant and negligible element of historical policy emphasising only the significance of the passing of time rather than acknowledging their value. In our country, devastated by so many wars, where castles are so scarce, the fight against their ruins should be a national imperative, because:

- There is no single, desirable, form of ruin
- Ruin is the depreciation of an integral monument
- The ruin is a kind of tribute to those who brought the monument to such a state
- There are no permanent ruins, only progressive ones
- Tolerating the ruins as a monument is a quantitative and qualitative extravagance, contrary to the expectation of the keepers and custodians of the monuments

It is high time to change our perception of the approach to ruins, so that we can think of monuments in positive terms. Because there are no "permanent ruins", there are only progressive ones.

FETYSZ RUINY CZY REWITALIZACJA ZABYTKU?

1. WSTĘP

W polskiej literaturze dotyczącej konserwacji zabytków powstało już tak wiele pojęć związanych z ruiną, że trudno się w nich odnaleźć. Niełatwo określić, które z nich, należą do warsztatowego słownika konserwatorów i twórców różnorodnych doktryn konserwatorskich. Które z nich są „chciane”, które są „pozytywne”, a które jako raczej zdecydowanie negatywne i destrukcyjne, powinny odejść w zapomnienie, gdyż kojarzą się ze zbiorowym wstydem, braku opieki nad zabytkami które przeminęły właśnie z powodu obrócenia się dzieła sztuki, pomnika, pamiątki czy tylko zwykłego starego obiektu, w ruinę. Fenomen samego pojęcia „ruina” polega na tym, że pomimo pejoratywnego wydźwięku, rozbudza ono romantycznie wyobraźnię, oczyszczając je niejako z negatywnych znaczeń, konotacji i skojarzeń. Samo pojęcie „ruina” jest w polskim języku dość jasno dookreślone. To nic innego jak „stan zniszczenia, dewastacji” (Słownik, 2012). Natomiast „ruiny” określa się jako: „resztki zniszczonych budowli”.

O ile definicja mówi jasno o tym, że jest to rzecz zdecydowanie negatywna, to sam ładunek emocjonalny w niej zawarty już niekoniecznie jest zły. To napięcie pojęciowe przekształcające znaczenie z negatywnego w pozytywne odbywa się niejako automatycznie, kiedy to co zostało zniszczone i zdewastowane zostaje doprowadzone do stanu „używalności”. Ułudnie zatrzymany zostaje wtedy proces dalszej degradacji, a sama ruina środkami technicznymi zostaje „ucywilizowana” jako potencjalna atrakcja turystyczna. Pozornie przywrócona do życia, „zdyscyplinowana”, zaczyna funkcjonować jako pomnik (Nieszczerzewska 2018). Poprzez te wszystkie techniczne działania „zabezpieczające”, najczęściej zmienia się jej forma i funkcja, nierzadko także historyczny kontekst - utrwała się pozornie nowe znaczenie. I tak na przykład część z „dumnego zamku”, która po nim pozostała w formie kupy gruzu, jest teraz, z konserwatorskiego punktu widzenia, „ruiną zamku”,

plawiąc się poprzez różnego rodzaju wykładnie teorii i doktryn gloryfikujących ruinę w abstrakcyjnej nadinterpretacji, która nakazuje nazywać to, co jest zaprzeczeniem dumy i wielkości, nadal jednak zamkiem. Absurd polega tutaj na tym, że do pozytywnego i dumnego słowa „zamek” symbolizującego potęgę, obronę, panowanie, niedostępność, schronienie, obronę wartości i w pewnym sensie doskonałość, dodaje się pejoratywne i przygnębiające słowo „ruina” deprecjonując tym samym to pierwsze. Zamek zawsze oznaczał „potęgę”, ruina zawsze oznaczała „bezsilność”. Gloryfikując pojęcie „ruina zamku” sprawiamy, że „bezsilność” zdobywa i pokonuje „potęgę”. Ruina staje się podmiotem. Staje się „trwałą ruiną”. Trwa to przez jakiś czas, bo brak funkcji użytkowych po pewnym okresie znów daje o sobie znać, narażając ją na destrukcję spowodowaną upływem czasu. Pomimo tego, ruinie nadaje się dalej nazwę „trwałej” nawet jeśli ta „trwałość” jest jedynie tak wielka, jak sposób jej zabezpieczenia. Sama „trwałość” jednak tutaj nie może odnosić się do ruiny, a jedynie do skuteczności technicznych środków zabezpieczających, a zatem zabiegów wtórnych do samego procesu twórczego i materii z której jest stworzona, „zamrażających” jej stan na jakiś czas. Ale nie na trwałe.

2. METODY BADAWCZE

Niniejsze rozważania oparte są na doświadczeniach praktycznych i teoretycznych autora, gromadzonych w trakcie kilkudziesięciu lat rewitalizacji Zamku Bobolice (Ryc. 2, 3), Zamku Mirów i wielu innych zabytków. Prace rewitalizacyjne, poprzedzone badaniem dokumentów archiwalnych – w tym zachowanej ikonografii, inwentarzy, opisów, kronik, prac archeologicznych i architektonicznych oraz specjalistycznych badań konstrukcji i formy w oparciu o zachowane wątki i ślady materiałne, wykonane przez zespoły badawcze z Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Łódzkiego – historia sztuki i archeologia, Politechniki Krakowskiej – architektura oraz konstrukcja i technologia oraz naukowców z różnych uczelni, pozwoliły dość dokładnie „rozczytać” całość założenia, pojedyncze wątki murowe, układ wszystkich pomieszczeń i poszczególne fazy powstawania tych budowli, gdzie najstarsze dokumenty dotyczące Bobolic datowały jej elementy na lata 1350-1352 (Lasecki 2024).

3. NIE MA TRWAŁYCH RUIN – SĄ TYLKO POSTĘPUJĄCE

W Polsce gdzie warunki atmosferyczne powodują, że liczba przejść przez temperaturowy punkt 0°C, w skali roku, to kilkadziesiąt (średnio ok. 50) razy, w przypadku każdego muru, oznacza, że cykl nasiąkania, zmrózenia, spowodowania napięć, po jakimś czasie przechodzi w cykl rozmrożenia materii, oddawania wilgoci na zewnątrz i rozprężenia, powodują destabilizację jego struktury (Jarmontowicz, Sieczkowski, 2016). Z technicznego punktu widzenia, nie ma takiej struktury murów np. średniowiecznych w Polsce (budowanych z głównie kamienia wapiennego lub cegły), która mogłaby oprzeć się wpływowi naprężeń (Mackiewicz 2024). Wraz ze zmianą temperatury oraz wilgotności, elementy murowe w naturalny, właściwy im sposób, kurczą się i pęcznią, co zawsze prowadzi do ich uszkodzenia. Po kilku latach, bez zabezpieczenia dachem, każda taka struktura murowa ulegnie destrukcji (Potocka, Gazda, 2001). A zatem nie jest trwała. Widać chociażby z tego przykładu, że ruina, obojętnie jak zabezpieczona, nigdy nie będzie trwała. (Chyba, że wokół niej zostanie zbudowany budynek by ją chronić przed czynnikami zewnętrznymi. Tylko jaki to ma sens?) Ona będzie ruiną, która ciągle naprawiana, będzie istnieć, ale nie będzie już mieć wiele wspólnego z jej pierwotną, autentyczną materią i autentyczną strukturą i formą (Jasieńko i inni, 2011). Czyli nie będzie zabytkiem. Dlatego należy pamiętać, że nie ma trwałych ruin.

Jednym z pierwszych konserwatorów, który w publikacjach o konserwacji zabytków w Polsce używał pojęcia „**trwałej ruiny**” był Andrzej Gruszecki⁵. Swoją ideę trwałego zabezpieczania ruin

⁵ Jego spostrzeżenia o konserwacji ruin w Anglii oparte zostały o materiały i wiadomości uzyskane na dwóch kursach konserwacji zabytków (General Course on Protection and Repair of Historic Buildings 20-29 marzec 1958 oraz Course on The Care of Churches 29 marzec - 3 kwiecień 1958) w York Institute of Architectural Study, w Ancient Monuments Inspectorate Ministry of Works i w Building Research Station uzupełnione wizytacją robót konserwatorskich w następujących trwałych ruinach: Hrabstwo Caernarvon: zamek i mury miejskie w Caernarvon, zamek i mury miejskie w Conway. Hrabstwo Denbigh: zamek, mury miejskie i klasztor karmelitów w Denbigh, opactwo Valle Crucis w Llangollen. Hrabstwo Flint: zamek w Ruthin.

przywiózł z kursów konserwacji zabytków w Anglii w 1958 roku, na które został wysłany przez Prof. Jana Zachwatowicza. Próba zaadoptowania angielskich wzorów „**trwałego zabezpieczenia ruiny**”, a nie tworzenia „**trwałej ruiny**”, została przeprowadzona przez Gruszeckiego na Zamku Ogródzieniec. Pomijając istotne różnice warunków klimatycznych Anglii i Polski, w tym wielokrotne przejścia przez punkt 0 °C, w Anglii zamki budowane są z granitu i bazaltu (dużo bardziej trwałej materii, niepodatnej na różnice temperatur i wilgotność) inaczej jak w Polsce. Brak „angielskich trawników” w Polsce wynika z zalegania śniegu, lub błota na otwartych terenach przez niemal połowę roku, inaczej jak w Anglii. Dodatkowo historyczne uwarunkowania sprawiły, że zamki rodów angielskich wspierających króla zawsze były odbudowywane, a zamki jego przeciwników musiały pozostawać w ruinie jako odstraszający przykład dla innych i dlatego „trwały w ruinie”. W Polsce właściciele zamków, pałaców i dworów byli „systemowymi wrogami” komuny, może dlatego te obiekty musiały trwać w ruinie. Gruszecki wykonał projekt, który dość swobodnie i nieco „na opak” kopiował angielskie rozwiązania. Jak dziwne i świadczące o swobodnym podejściu do tematyki zamkowej były to działania, może potwierdzać fakt stworzenia schodów komunikacyjnych pomiędzy kondygnacjami z żelbetu jako schodów „lewoskrętnych⁶” (Ryc. 4, 5), czy nadproży okiennych z cegły klinkierowej⁷ (Ryc. 6) wymagających wyburzenia autentycznej materii, co właściwie obnażało nieznaną realia zamkowych autora czy autorów projektu.

Zabezpieczenie ruin Zamku Ogródzieniec było jednak później stawiane jako wzór „trwałej ruiny” pomimo, iż sam autor w 1959 roku, czyli już po i w trakcie kolejnej realizacji prac w Ogródzieńcu pisał: *nie ma u nas jeszcze wypracowanej metody konserwacji ruin...* (Gruszecki 1959). Gruszecki w swych późniejszych publikacjach powoli także zmienił narrację, pisząc, w nawiązaniu do szkoły angielskiej, przy okazji prac przy ruinie Pałacu Ujazdowskiego w Warszawie, o „projekcie konserwatorskim **trwałego zabezpieczenia ruin pałacu**” (Gruszecki 1967). Bowiem pomiędzy „trwałym zabezpieczeniem ruiny”, a „trwałą ruiną” jest kolosalna różnica, a w Anglii nie istnieje pojęcie „permanent ruin” które byłoby odpowiednikiem polskiego pojęcia. W tym miejscu warto przypomnieć słowa prof. Lecha Kalinowskiego, który zwracał uwagę na „*trudności w wykorzenieniu raz niewłaściwie przyjętych sformułowań metodologicznych*” (Kalinowski 1973). Niewłaściwie przyjęte zaregowanie najlepiej widać na przykładzie Zamku Krzyżtopór, gdzie pomijając skalę obiektu i procent zachowanej substancji budowlanej zamek wpisano do rejestru zabytków w kategorii „trwała ruina”. Czyniąc to nie przewidziano, że taki wpis na długie lata zaciąży na możliwości jego odbudowy (Kurek 2024), gdzie ta jest jak najbardziej możliwa i bardziej wskazana jak np. Pałacu Saskiego. Fakt, że nie ma trwałych ruin, a są tak nazywane, jest najlepszym przykładem niewłaściwie przyjętych sformułowań metodologicznych.

4. RUINA – RÓŻNORODNOŚĆ POJĘĆ

W Polsce jest tyle pojęć związanych z ruiną w ochronie zabytków, że trudno je sklasyfikować. Dlatego nigdy nie wiemy o czym rozmawiamy. Spróbujmy wymienić niektóre, dodając do tego objaśnienie najczęściej spotykane w różnych publikacjach: Dawne ruiny, Starożytne ruiny, Historyczne ruiny, Zabytkowe ruiny, Współczesne ruiny, Nowoczesne ruiny, Wieczne ruiny, Martwe ruiny, Nowe ruiny, Artystyczne ruiny, Przyszłe ruiny, Żywe ruiny i szczególnie Trwałe ruiny.

Dawne ruiny – artefakty które od dłuższego czasu funkcjonują w zbiorowej świadomości jako ruiny. W przypadku dawnych ruin mamy przeważnie do czynienia z obiektami, które ulegały procesowi degradowania i entropii w ciągu długiego czasu, stając się swego rodzaju obrosłymi w rozmaite znaczenia palimpsestami (Olsen, Pétursdóttir, 2014), - niosącymi ślady różnych warstw historii - ale

---

Hrabstwo Kent: dom rzymski przy Butchery Lane i opactwo St. Augustine w Canterbury. Hrabstwo Merioneth: zamek w Harlech. Hrabstwo Worwick: katedra St. Micheal w Coventry. Hrabstwo York: klasztor w Kirkham, zamek w Helmsley, zamek Howard, katedra St. Peter w Howden, opactwo w Rievaulx, opactwo w Whitby, wieża Klifford, mury miejskie I opactwo St. Mary w York.

⁶ Schody prawoskrętne to takie, gdzie kierunek wchodzenia jest w prawo, idąc z dołu. Schody prawoskrętne były stosowane na wszystkich zamkach średniowiecznych, gdyż broniącym zamek łatwiej było atakować i bronić się mieczem, trzymając go w prawej ręce stojąc wyżej od atakującego. Stąd w zamkach schody prawoskrętne. W Ogródzieńcu nie zastosowano tej zasady.

⁷ Cegła klinkierowa była stosowana w Polsce dopiero od XIX wieku. Zamek Ogródzieniec to głównie XVI wiek.

także refleksją nad przemijaniem czasu oraz ulotnym pięknem ludzkiej egzystencji, przeważnie z negatywnym ładunkiem emocjonalnym.

Starożytne ruiny - Ruiny które od tysięcy lat, czy to ze względu na ich wielkość, czy też na znaczenie historyczne istnieją i przeszły już do świadomości potomnych jako materialny łącznik z antycznymi czasami. Oczywiście najbardziej znanymi przykładami tej kategorii są ruiny greckie i rzymskie. Partenon, Pałac w Knossos, Odeon w Atenach (zrekonstruowany- O tempora, o mores!) i inne, czy Koloseum, Panteon, Forum Romanum, i inne. Postrzegane jako miejsca pamięci mitologicznej i wielkich triumfów historii. Zrujnowane przez wieki, służące jako miejsca pozyskiwania budulca, z czasem stały się atrakcjami turystycznymi.

Historyczne ruiny - swego rodzaju pomniki minionych epok, które z różnych powodów, nie tylko tych związanych z przemijaniem czasu czy działającymi siłami natury, ale też związanych z planowym działaniem człowieka, najczęściej właśnie w czasie wydarzeń historycznych, do takiego stanu zostały doprowadzone. Wydaje się, że sam fakt pozostawiania w ruinie przez długi czas bez konotacji historycznych nie uprawnia do takiej nazwy. Nie ma jednoznacznej definicji tego pojęcia, poza stwierdzeniem: „*ukształtowana w wielowiekowym procesie niszczenia*” (ICOMOS 2012).

Zabytkowe ruiny – ruiny obiektów które zostały uznane za zabytek, ale z różnych powodów nie doczekały się restauracji, gdyż często nie były związane z odpowiednią wartością (np. użytkową) ówczesnego zabytku, jego stanem, czy jego artystycznym, czy kulturowym, znaczeniem. Nazywanie ruin obiektów zabytkowych, „zabytkowymi” jest niejako „samo rozgrzeszeniem” tych, którzy poprzez swoje zaniechania doprowadzili obiekt, niegdyś sam w sobie zabytkowy, do takiego stanu. Często zabytki stające się ruinami były uważane za doktrynalnie wysublimowane elementy dziedzictwa kulturowego, bez żadnego związku z praktycznymi aspektami istnienia i dlatego restauracja stała na przeszkodzie zatrzymania procesu ich destrukcji.

Współczesne ruiny - materialny efekt działań wojennych, katastrof naturalnych, następstwa procesów globalizacji i industrializacji. Stan najświeższy obiektu, który jako już nieprzydatny użytkowo i bez opieki nie wypełnia funkcji do jakiej został stworzony, a stopniowy, postępujący rozkład jest efektem współczesnych przemian społecznych, politycznych, ekonomicznych lub innych działań. To szczególny rodzaj miejsca, gdzie coś, co świadomie zostało stworzone, chciane, pamiętane i pielęgnowane, połączyło się z czymś co było temu miejscu zawsze obce, niechciane i odrażające. Gdzie przeszłość i teraźniejszość odczuwana jest jedynie jako destrukcja i rozkład. Czy każda kupa gruzu jest współczesną ruiną w sensie opieki nad zabytkami? Jaki ładunek emocjonalny musi posiadać kupa gruzu, by była łącznikiem z przeszłością i zasługiwała na pojęcie współczesna ruina? Czy może ona mieć jeszcze w sobie coś z zabytku? A jeśli tak, to jakimi prawami powinna się ona rządzić? Gdzie jest granica pomiędzy zwykłym stosem gruzu, a współczesną ruiną? Wiele pytań na które nie ma prostych odpowiedzi. Nie ma też naukowych metod do ich zaszeregowania.

Nowoczesne ruiny - z pewnością nie są nobliwymi i uszlachetnionymi patnią czasu cmentarzyskami kulturowych artefaktów, na które spoglądać można z tą samą nostalgią i melancholią co na zabytkowe ruiny starożytności. Są najczęściej kupą gruzu która poprzez jakąś ideologię przesłania surowość samego aktu destrukcji pierwotnego obiektu i powoduje, że powstaje coś niezamierzonego, przypadkowego z potężnym ładunkiem emocjonalnym. „Konstruowanie ruin łączy się bowiem często z fetyszyzacją historii, przesłaniającą w istocie jej brutalność. W takim przypadku ruina służy jako narzędzie umożliwiający reifikację przeszłości i konstrukcję preferowanej wersji historii, nawet jeśli takowa nigdy w rzeczywistości nie zaistniała” (Gordillo 2014).

Wieczne ruiny – pojęcie to być może bierze się od „Roma aeterna” – Wieczny Rzym, pojęcia ściśle związanego z ogromnym sukcesem tego jeszcze w VI w. p.n.e. małego miasta, które zbudowało swą niebywałą potęgę i trwało właściwie do jego marginalizacji w XIV wieku, kiedy to przeniesiono stolicę papieżstwa do Avignonu. Dotyczy ono oczywiście starożytnych ruin Rzymu wspomnianych powyżej, przede wszystkim tych spopularyzowanych przez wspaniałe miedzioryty i akwaforty Giovanniego Battistę Piranesiego, osiemnastowiecznego włoskiego architekta i rysownika. Wieczność ruin w tym przypadku bierze się nie z faktu ich fizycznego istnienia, ale z faktu, iż raz ujęte w intelektualną sferę twórczości artystycznej pozostają wieczną ideą niezwiązaną z przemijającą materią. Na zawsze.

Martwe ruiny – pozostałości po obiektach, które kiedyś obdarzone przymiotem ogromnego znaczenia wypełniały swoją funkcję w historii, a dzisiaj już nikomu niepotrzebne, dźwigają z sobą bagaż ogromnego kiedyś znaczenia, nie mogą odejść i ostatecznie umrzeć, ponieważ pełnią funkcję „nieczystego sumienia” dla całego szeregu następców tych, którzy je do takiego stanu doprowadzili. Polscy pisarze i poeci postrzegali rzymskie ruiny jako „martwe ruiny”, podczas gdy warszawskie gruzowiska miasta po wojnie w 1945 roku pozostają dlań żywe⁸. Dzieje się tak zapewne dlatego, że ruiny Warszawy są bliskie, polskie, żywe, nawiązujące do faktów, które znane były wcześniej. Z którymi łączą nas jakieś wspomnienia. W Warszawie szczególną rolę odgrywa pamięć miejsc, wydarzeń i przeżyć rodzinnych z nimi związanych. Inaczej jak w Rzymie, gdzie pozostałości dawnych budynków, nikomu już niepotrzebnych, nie pełniących żadnych funkcji, są zaledwie częścią obrazu minionych i odległych czasów. Rysuje je Piranesi (Ficacci 2022), sprawiając, że pomimo, iż martwe, stają się nieśmiertelne. Jego obrazy ruin, są piękne, urzekające, dostojne, imponujące, nawet jeśli niektóre z nich mają niewiele wspólnego z rzeczywistością (Livingston 2020). Suggestywne wedyuty Rzymu, wizje całych założeń urbanistycznych i dawnych pałaców, przedstawiane z drobiazgową wiernością szczegółów są fantazjami architektonicznymi ich autora, które mając ogromny wpływ na powstanie klasycyzmu, niejako przywracają elementy tych martwych ruin do życia.

Nowe ruiny – ruiny nowego budynku który nigdy nie został ukończony lub z powodu braku wykorzystania, czy zaniechaniu używania obrócił się w ruinę. Jest to o tyle paradoksalny stan, że jest niejako stanem zawieszenia pomiędzy przyszłością, a stanem całkowitego zaniku, przy przeskoczeniu stanu teraźniejszego jako stanu używania. Najczęściej takie ruiny powstają, kiedy wyobrażenia twórcy czy budowniczego o rzeczywistych potrzebach użytkownika jaskrawo się rozchodzą. Wyobrażenia komunistycznej władzy o potrzebach ludu pracującego było tego najlepszym przykładem. Przecież to wówczas powstawały całe osiedla bloków, gdzie były wspólne toalety na piętrze, mające obsługiwać jednocześnie kilka mieszkań, gdzie standardem Zachodniej Europy była już łazienka w mieszkaniu. „Uszczęśliwianie na siłę” może być kolejną z przyczyn takiego stanu rzeczy. Developer wierząc, że wie lepiej czego potrzebuje rynek, nie badając tego wcześniej, doświadcza bolesnej lekcji, gdy gotowy budynek czy mieszkania w nowym budynku nie znajdują nabywców. Bankrutując wtedy, pozostawia po sobie „nową ruinę” która dopiero po jej rozebraniu może zrobić miejsce dla nowych inwestycji. Są to ruiny niezamierzone.

Artystyczne ruiny - Zupełnie osobną kategorią w przypadku „nowych ruin” są ruiny zamierzone, mające najczęściej romantyczne inspiracje czy pochodzenie. Obiekty takie, nowo zbudowane, nawiązujące do starożytnej ruiny, starają się uczestniczyć niejako w ciągłości przemijania, wykreślając poza proces czasowy, dla którego ruina jest widocznym znakiem. Są artystycznymi kreacjami nierzadko wielkich twórców, stając się niejako ich „dziełem życia”. W okresie romantyzmu niezwykle modnym było budowanie „artystycznych ruin”, które miały przypominać o upływającym czasie. Najlepszym przykładem jest „Ruina Rzymska” (Dahm 2003) w ogrodach pałacu Schönbrunn w Wiedniu, zbudowana przez znanego wiedeńskiego architekta, Johanna Ferdinanda Hentendorfa von Hohenberga, jako zupełnie nowa budowla, oparta na rzymskim modelu starożytnej świątyni Wespazjana i Tytusa, której pozostałości zachowały się na rycinie Piranesiego z ok. 1756 roku. Oprócz romantycznego nastroju, ruina miała symbolizować zwycięstwa i trwanie rodu Habsburgów, którzy swój cesarski tytuł widzieli jako kontynuację tytułu Cesarstwa Rzymskiego. Podobny element romantyzmu połączony z symbolem zwycięstwa można także spotkać w Polsce, w Puławach, gdzie Izabela Czartoryska na wejściu do parku niedaleko Świątyni Sybilli kazała postawić romantyczną ruinę nawiązującą swym wyglądem do łuku triumfalnego Tytusa w Rzymie, który powstał dla uczczenia zdobycia Jerozolimy.

Przyszłe ruiny – obiekty architektoniczne które dzisiaj cieszą się swym pięknem i dobrą kondycją, ale które przedstawiane są jako wymagowane ruiny w przyszłości. Obiekty poddane hipotetycznej rujnacji, po to tylko, by przedstawić je jako obraz przemijania, upadku, anihilacji, zagłady, właśnie jako ruiny. Malarzem i architektem który specjalizował się przedstawianiu istniejących obiektów architektury w postaci ruiny był Hubert Robert (Klingsor 1913), malarz francuski z połowy XVIII wieku. Znany szczególnie z projektu Wielkiej Galerii w Luwrze i drugiego obrazu gdzie namalował

⁸ Tadeusz Różewicz, Miron Białoszewski, Paweł Hertz i inni.

ją właśnie jako przyszłą ruinę (Dubin 2013). Tworząc obrazy ruin istniejących obiektów w ten sposób niejako zabierał im przyszłość, skazywał na upadek i zniszczenie. Symbolika ta pokazuje niezwykle możliwości człowieka. Może on w twórczej kreacji tworzyć piękno, ale może też niszczyć. Piękno dzieła artystycznego, jako coś pozytywnego, jest ponadczasowe, coś co inspirowane do działania innych. Destrukcja jest swoistego rodzaju przestrożą, świadczącą nie tylko o przemijaniu, ale także o odwiecznej walce dobra i zła drzemiącej głęboko w naturze ludzkiej.

Żywe ruiny – nie są niczym innym jak zfetyszizowanym gruzem. Gruzowiskiem. Rumowiskiem. Kupą tłucznia. Niczym szczególnym. Miejscem w którym przeszłość i teraźniejszość doznawana jest jako destrukcja i dezintegracja. Coś co trwa w swoim zatraceniu. Bez formy, funkcji i treści. Gdzie ideologiczne nadawanie im treści połączone jest często z fetyszycją historii przesłaniając jej wieloznaczność i brutalność. W takim przypadku ruina służy jako narzędzie umożliwiające reifikację przeszłości i konstrukcję preferowanej wersji historii, nawet jeśli takowa nigdy w rzeczywistości nie zaistniała (Gordillo 2014).

Trwałe ruiny – najciekawsza kategoria, która właściwie istnieje tylko w Polsce – ruiny które tylko i wyłącznie z „chcienia” teoretyków i decydentów miałyby się oprzeć naturalnym procesom natury i czasu, a którzy najczęściej, wcześniej, poprzez różna zaniechania, doprowadzili obiekt architektoniczny do stanu tejże ruiny. Ten oksymoron, jako typowa figura retoryczna, w której sformułowanie składające się z dwóch przeciwstawnych pojęć, ma sprawiać wrażenie zupełnie innego pojęcia, jak to, które jako samodzielny rzeczownik jest oczywistym, bez wnikliwego i głębokiego tłumaczenia go. Istotą bowiem słowa „ruina” jest jej przemijanie, rozkład i destrukcja. W tym przypadku przymiotnik „trwała” zatrzymuje niejako w czasie ten naturalny proces rozkładu, sugerując, że coś, co znajduje się już ze względu na postępującą destrukcję w rękach natury, można zatrzymać w danej chwili, a nawet bardziej: sprawić, że będzie w takim stanie trwać w nieskończoność. Jest to o tyle przewrotne i złudne, że „ruina” jest synonimem destrukcji i dekompozycji, a „trwałość” synonimem ametamorficzności i nieśmiertelności. Dodanie przymiotnika „trwały” do czegoś co np. w czasie drugiej wojny światowej zostało wyprodukowane w nadmiarze, skazując na śmierć dziesiątki tysięcy polskich zabytków, spowodowało, że coś, czego z natury rzeczy powinniśmy się wstydić, nad czym powinniśmy płakać, coś czemu powinniśmy się przeciwstawiać, stało się nagle niewinne, pozytywne, akceptowalne. Nie można genezy pojęcia „trwała ruina” nie szukać w ideologicznych uwarunkowaniach i koncepcjach odbudowy Polski po zniszczeniach wojennych, a szczególnie Warszawy. Być może dzięki wpływowi tzw. konsultantów, Sergiuszowi Czernyszew’owi, naczelnemu architektowi Moskwy, czy Wiktorowi Baburow’owi, przydzielonymi przez Sowieców Józefowi Sigalinowi, do konsultacji projektów odbudowy Stolicy, według których Stare Miasto, Nowy Świat, Krakowskie Przedmieście, miały być historyczną enklawą, rodzajem skansenu, z „trwałymi ruinami”, otoczoną morzem nowoczesnych blokowisk na sowiecką modłę. Kto jednak jako pierwszy użył tego, zmanipulowanego i wewnętrznie sprzecznego pojęcia, „trwała ruina”, dziś nie wiadomo.

5. WNIOSKI

Jeden z największych koryfeuszy i autorytetów polskiej szkoły konserwacji zabytków, sygnatariusz Karty Weneckiej (która już i tak utraciła swe znaczenie na rzecz Karty z Nara i późniejszych, nowoczesnych dokumentów doktrynalnych) Prof. Jan Zachwatowicz pisał: „*nie mogąc zgodzić się z wydarciem naszych pomników kultury, będziemy je rekonstruowali, będziemy je odbudowywać od fundamentów, aby przekazać pokoleniom jeśli nie autentyczną to przynajmniej dokładną formę tych pomników, żywą w naszej pamięci i dostępną w materiałach*” (Zachwatowicz 1946). To jaki kulturowy sens nadajemy ruinom zależy tylko od nas. Nie ma jednej formy ruiny, ona przyjmuje rozliczne postacie i zależna jest od strategii jaką w stosunku do niej obierzemy. Ruina jest deprecjacją zabytku jako integralnej całości obiektu, bo jest jedynie pozostałością po nim. Wspomnieniem upadku i porażki, gdzie obcowanie z nią przywołuje same negatywne skojarzenia. Dlatego nie powinna być „trwała”. „*Nie jest do pomyślenia... żeby odbudowywać, oczyszczać i konserwować zabytki tylko po to, aby trwały. [...] Udział zabytku w nowym życiu musi być pełny [...] zabytek jako obiekt użytkowy musi znaleźć właściwe dla siebie przeznaczenie w organizmie większej całości – w osiedlu, czy mieście [...] A dzieła, które powstają z popiołów będą służyły nowym pokoleniom ku*

budowie lepszego jutra" (Zachwatowicz 1945). Istotą opieki na zabytkami jest to, by one trwały w dobrej kondycji. Zabytek by trwać, musi być używany. I nie tylko tak jak chcieliby tego teoretycy konserwacji, ale tak jak chcą tego praktycy, jego użytkownicy i opiekunowie (Kadłuczka 2006). A opiekunowie nie chcą ruin. Bo poprzez „trwałość” ruiny deprecjonujemy zabytek.

Ambiwalencja znaczeń kojarzonych z ruiną jest bogata: oznaczają one początek i koniec, życie i śmierć, przemijanie i trwałość, przeszłość i przyszłość, beczasowość i zmieniające się czasy, zachowanie i zniszczenie, zerwanie i ciągłość, pamiętanie i zapominanie, piękno i brzydotę, sensowność i bezsensowność, obecność i nieobecność, ślady natury i ślady kultury, potęgę i bezsilność, wielkość pracy człowieka i jej daremność, by wymienić tylko kilka przeciwstawności między którymi rozgrywa się to, co stanowi ruinę, mając w dalszym ciągu świadomość, że ruina to dewastacja (Bücking 2023). W krajach Zachodu, gdzie zamków jest bez liku, (Francja ok. 40 000, Niemcy ok. 20 000, mała Szkocja ok. 3000, itd... (w Polsce ok. 400!)) tolerowanie ruin zamków z ilościowego punktu widzenia jest swoistą ekstrawagancją, czy fanaberią. W tych krajach z powodu obfitości zabytków, w tym zamków, ruiny są nieistotnym i pomijalnym elementem polityki historycznej podkreślającym jedynie znaczenie przemijania czasu, a nie uznania ich wartości. W naszym, zniszczonym tyłoma wojnami kraju, gdzie zamków jest tak mało, walka z ich ruinami powinna być narodowym imperatywem, gdyż:

- Nie ma jednej, pożądanej, formy ruiny.
- Ruina to deprecjacja integralnego zabytku.
- Ruina to swoisty hołd tym, którzy zabytek do takiego stanu doprowadzili.
- Nie ma trwałych ruin, są tylko ruiny postępujące.
- Tolerowanie ruin jako zabytku jest ilościową i jakościową ekstrawagancją, sprzeczną z oczekiwaniem posiadaczy i opiekunów zabytków.

Najwyższy czas zmienić nasze wyobrażenie o podejściu do ruin, byśmy o zabytkach mogli myśleć w pozytywnych kategoriach. Bo nie ma „trwałych ruin”, są tylko ruiny postępujące.

BIBLIOGRAPHY

- Böhme H., (1989). *Die Ästhetik der Ruinen*, Göttingen 1989
- Braum M., Baus U. (2009) *Rekonstruktion in Deutschland, Positionen zu einem umstrittenen Thema*, Basel / Boston / Berlin 2009
- Bücking K., *Ruinen-Ästhetik Über die Spuren der Zeit im Raum der Gegenwart*, August 2023, transcript Verlag, Bielefeld 2023
- Chapman William R., A (2013) *Heritage of Ruins: The Ancient Sites of Southeast Asia and Their Conservation* Hardcover, University of Hawaii Press, 2013
- Cooper P., (2024) *Fall of Civilizations*, Hanover Square, 2024
- Dahm F. (Hrsg.): *Die Römische Ruine im Schlosspark von Schönbrunn. Forschungen – Instandsetzung – Restaurierung. Wissenschaftliche Reihe Schönbrunn. Band 8.*, Wien, 2003
- Dryja S., Niewalda W., (2001) *Sprawozdanie z pierwszego etapu badań archeologiczno-architektonicznych zamku w Bobolicach*, 2001 rok.,
- Dryja S., Niewalda W., (2002a) *Sprawozdanie z badań archeologiczno-architektonicznych zamku dolnego w Bobolicach*, październik–grudzień 2002 roku.,
- Dryja S., Niewalda W., (2002b) *Sprawozdanie z badań archeologiczno-architektonicznych korpusu głównego (zamek średni i zamek górny)*, 2002 rok.
- Dubin N. L., *Futures & Ruins: Eighteenth-Century Paris and the Art of Hubert Robert*, Getty Publications, Getty Research Institute, 2013

- Falser M., Zwischen Identität und Authentizität. Zur politischen Geschichte der Denkmalpflege in Deutschland, Thelem, Dresden 2008
- Ficacci L., Piranesi. The Complete Etchings, Taschen Verlag, 2022
- Gordillo G. R., Rubble. The Afterlife of Destruction, Duke University Press, Durham 2014, s. 8.
- Gruszecki A., Konserwacja fortyfikacji bastionowej zamków XVII-wiecznych, *Ochrona Zabytków* 12/2 (45), 88-100, 1959
- Gruszecki A., Opracowanie trwałej ruiny Pałacu Ujazdowskiego w Warszawie, *Ochrona Zabytków*, 20/1 (76), 3-18, 1967
- Habeck J. O., Schmitz F. (Hg.), Ruinen und vergessene Orte, transcript Verlag, Bielefeld 2023
- Hoffmann-Axthelm Dieter, Kann die Denkmalpflege entstaatlicht werden? Gutachten für die Bundestagsfraktion von Bündnis 90/Die Grünen, Berlin 2000
- ICOMOS (2012) „Karta ochrony historycznych ruin” /zasady ochrony historycznych ruin/, Uchwała Walnego Zgromadzenia Członków PKN ICOMOS, 4 grudnia 2012
- Jarmontowicz R., Sieczkowski J., (2016) Odształcalność muru pod wpływem wilgoci i temperatury, Instytut Techniki Budowlanej, *Przegląd budowlany* 3/2016
- Jasieńko J., Mierzejewska O., Hamrol K., Misztal W., (2011) Utrwalanie koron murów obiektów historycznych przeznaczonych do ekspozycji w formie trwałej ruiny, *Wiadomości Konserwatorskie*, 30/2011
- Kadłuczka A., (2006). Ochrona najnowszej architektury „historycznej”, *Wiadomości Konserwatorskie*, 20/2006
- Kalinowski L., O. (1973). Pierwszej nowoczesnej teorii sztuki, profesora Ksawerego Piwockiego, *Folia Historiae Artium* 1973, t. IX.
- Kamper Dietmar; Christoph Wulf (Hg.), Der Schein des Schönen, Steidl, Göttingen 1989
- Klingsor T., Hubert Robert et les paysagistes français au XVIIIe siècle, Paris 1913
- Kurek J., Ruination or reconstruction: dilemma of Krzyżtopór, Bobolice, Mirów and Korzkiew Castles, *Space and Form*, 59/2024.
- Lasecki J., W., (2012) Jak poprawić los zabytków, *Rzeczpospolita* 21.06. 2012
- Lasecki J., W., (2023) Ontologiczne aspekty ochrony zabytków. Wielorakość czy struktura pojęć w ochronie i opiece nad zabytkami?, *Renowacje i Zabytki* II/2023
- Lasecki J., W., (2024a) Chybione tłumaczenia Karty Weneckiej i teorii Aloisa Riegla podstawą polskich doktryn konserwatorskich?, *Wiadomości Konserwatorskie*, 77/2024
- Lasecki J.W., (2024b) Zamek Bobolice. Rys historyczny, Wydawnictwo Dukle, ISBN 978-83-60718-06-3. Bytom 2024
- Mackiewicz P., Wpływ zmian temperatury na stan przemieszczeń i naprężeń w płycie betonowej, *Budownictwo, Technologie, Architektura*, 3-2024
- Nieszczerczewska M., (2018) Ruinologie. Kontekstualizacje pozostałości architektury, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań 2018
- Niewalda W., (2004) Projekt koncepcyjny odbudowy zamku w Bobolicach, Kraków, 2004
- Olsen B., Pétursdóttir P., An Archeology of Ruins, w: *Ruin Memories. Materialities, Aesthetics and the Archaeology of the Recent Past*, red. B. Olsen, P. Pétursdóttir, Routledge, London–New York 2014, s. 6.
- Petzet M., Fachliche Einführung zum Bayerischen Denkmalschutzgesetz, Monachium, 2015
- Petzet Michael, Conservation of Monuments and Sites International Principles in Theory and Practice, ICOMOS, Monumenta II, Beassler Verlag, Berlin, 2013
- Potocka A. D., Gazda R. W., Destrukcyjny wpływ wilgoci na stan zachowania obiektów zabytkowych na przykładzie dworu Mokronowskich w Jordanowicach, *Ochrona Zabytków* 54/4 (215), 385-392, 2001
- Robert H. (1796) Project for the Transformation of the Grande Galerie du Louvre. https://en.wikipedia.org/wiki/Project_for_the_Transformation_of_the_Grande_Galerie_du_Louvre. (Accessed: 22-12-2024)
- Rome in Ruins (2007) Giovanni Battista Piranesi Italian, 1720–1778 View of the Remains of the Dining Room of Nero's Golden House, commonly called the Temple of Peace, c. 1756-1778 Etching Gift of Ruth and Bruce Dayton 2007.49.2.2 <https://new.artsmia.org/exhibition/piranesi-rome-in-ruins/> (dostęp 21.01.2025)
- Słownik (2012) Języka Polskiego, PWN, Warszawa

Traeger J., Ruine und Rekonstruktion oder Theorie und Praxis, Kunstchronik. Monatsschrift für Kunstwissenschaft, Museumswesen und Denkmalpflege, Jg. 47 Nr. 6, 1994

WORLD HERITAGE CONVENTION, UNESCO, 1978

Wikipedia (2006), Datei:Wien Schloss Schoenbrunn Park Roemische Ruine. https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Wien_Schloss_Schoenbrunn_Park_Roemische_Ruine.jpg (dostęp 21.01.2025)

Wikipedia (2008) POL Warsaw Royal Castle 2008, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:POL_Warsaw_Royal_Castle_2008_\(3\).JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:POL_Warsaw_Royal_Castle_2008_(3).JPG) (dostęp 21.01.2025)

Zachwatowicz J., Program i Zasady Konserwacji Zabytków, 1946, z. 1-2, s. 48-52.

Zachwatowicz J., Przeszość w służbie nowego życia, „Skarpa Warszawska” 1945, nr 2, s. 7

ABOUT THE AUTHOR

The author is a former senator, a long-time member of the Culture Committee of the Polish Senate. Co-author of laws and organiser of many conferences on the protection of monuments. He has been involved in the practical aspects of monument conservation for over 35 years. As an owner, he revitalised Bobolice Castle and is currently revitalising Mirów Castle. He is familiar with the practical aspects of revitalising manors, castles, churches and other historic buildings, which he has personally carried out. He publishes articles on aspects of monument care. He was the first in Poland to discover that the Venice Charter was originally incorrectly translated from English into Polish in a way that distorted the application of the restoration procedure in Polish doctrines.

O AUTORZE

Autor jest byłym senatorem, wieloletnim członkiem Komisji Kultury Senatu RP. Współtwórcą ustaw i organizatorem wielu konferencji dotyczących ochrony zabytków. Od ponad 35 lat zajmuje się praktycznymi aspektami konserwacji zabytków. Jako właściciel zrewitalizował Zamek Bobolice, a obecnie rewitalizuje Zamek Mirów. Znanca praktycznych aspektów rewitalizacji dworców, zamków, kościołów i innych zabytkowych obiektów, które z powodzeniem zrealizował. Publikuje artykuły dotyczące aspektów opieki nad zabytkami. Jako pierwszy w Polsce odkrył, że Karta Wenecka została pierwotnie niewłaściwie przetłumaczona z języka angielskiego na język polski w sposób wy-paczający stosowanie zabiegu restauracji i rekonstrukcji w polskich doktrynach.

Contact | Kontakt: jwl@jaroslawlasecki.pl